

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Єдиний соціальний внесок як джерело фінансового забезпечення
державного соціального страхування**

Студентки 2 курсу, 1м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Фесенко Вікторії
Євгенівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	6
1.1. Місце і роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення.....	6
1.2. Єдиний соціальний внесок як джерело доходів системи державного соціального страхування.....	10
РОЗДІЛ 2. СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	19
2.1. Нормативно-правові основи реалізації державного соціального страхування.....	19
2.2. Особливості формування доходів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску	26
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	35
3.1. Зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів системи соціального страхування.....	35
3.2. Напрями розвитку системи державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску в Україні.....	41
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальне страхування здійснює важливий внесок у розбудову сучасного прогресивного суспільства та реалізацію на практиці концепції соціальної держави. Спектр стратегічних завдань, що знаходять вирішення за допомогою соціального страхування, є значним і в подальшому лише розширюватиметься. Крім міцної основи соціального захисту працюючих, даний соціальний інститут сприяє підвищенню стабільності в суспільстві та економіці, сприяє гармонізації відносин у трудових колективах. Концепція трьохстороннього обговорення суспільних проблем та пошуку компромісу, покладена в основу системи соціального страхування, забезпечує суспільство ефективним інструментарієм покращення соціального клімату в країні. Вище зазначене обумовлює актуальність представленого у даній кваліфікаційній роботі дослідження.

Негативні процеси в економіці спричинили різке погіршення рівня життя населення, загострили соціальну напруженість. В сучасних складних економічних умовах одним з основних напрямів діяльності держави є вирішення питань соціального страхування як основи надійного соціального захисту населення в Україні. Це вимагає кардинальних практичних дій щодо підвищення ролі системи соціального страхування. Цілком зрозуміло, що лише державне страхування не має змоги забезпечити соціальний захист населення на належному рівні з урахуванням різних груп населення та специфічних ризиків. Існуюча система соціального страхування в Україні не відповідає вимогам соціально-орієнтованої економіки та потребує удосконалення і адаптації до сучасних економічних умов на основі науково обґрунтованих рекомендацій.

Питання соціального страхування піднімалися протягом останніх років в працях багатьох дослідників: І.Я. Чугунов, Е.М. Лібанова, І.М. Серватинська, М.І. Скрипник, І.М. Вигівська, І.Л. Грабчук, О.О. Григоревська, О.Г. Чеpecь, І.Є. Януль та ін. Особлива увага приділяється

такому виду соціального страхування, як пенсійне, яке зараз перебуває на стадії реформування.

Не применшуючи внесок науковців, зазначимо, що оцінка сучасного стану соціального страхування в Україні є актуальним питанням, дослідження якого необхідне для окреслення проблемних питань та визначення перспектив розвитку в даній сфері.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад єдиного соціального внеску як основного джерела формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування, розробка подальших напрямів удосконалення фінансового забезпечення даної системи.

У відповідності до визначеної мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

- визначити місце і роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення;
- розкрити механізм формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду розвитку формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування;
- проаналізувати сучасні тенденції формування фінансових ресурсів державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску в Україні;
- розробити напрями розвитку державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску в Україні.

Об'єктом дослідження є єдиний соціальний внесок.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань державного соціального страхування, єдиного соціального внеску, наукова, періодична література,

монографії вітчизняних науковців, офіційні звітні дані фондів державного соціального страхування та Пенсійного фонду про формування і використання фінансових ресурсів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі використовувались такі основні методи: загальнонаукові методи пізнання (аналіз, синтез, метод теоретичного узагальнення) – для розкриття змісту і сутності поняття “соціальне страхування”, для визначення теоретичних основ, принципів і тенденцій соціального страхування; системного аналізу – для розкриття побудови фінансового механізму соціального страхування; діалектичний метод пізнання – для встановлення причин і наслідків використання альтернативних форм соціального страхування та пенсійного забезпечення; статистичного аналізу – для дослідження, порівняння й оцінки показників функціонування системи державного соціального страхування; логічні підходи, спеціальні прийоми – для розробки пропозицій з удосконалення системи державного соціального та пенсійного страхування.

Робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення механізмів формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі державних органів влади.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Єдиний соціальний внесок як джерело фінансового забезпечення державного соціального страхування // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2019. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце і роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення

Соціальне страхування виконує важливу роль у розбудові громадянського суспільства. Коло проблем, що знаходять вирішення за допомогою соціального страхування досить широке. Крім міцної основи соціального захисту працюючих, даний соціальний інститут сприяє підвищенню стабільності в суспільстві й економіці, сприяє гармонізації відносин у трудових колективах. Із розвитком суспільства місце і роль соціального страхування зростають, що обумовлено все більшим охопленням населення обов'язковим соціальним страхуванням, переходом колишніх соціалістичних країн від державного соціального забезпечення до сучасних систем соціального захисту населення, розвитком демократії і підсиленням соціального захисту найважливіших прав людини в сучасних цивілізованих державах, розширенням програм соціального страхування, зростанням рівня пенсій і стандартів якості соціальних послуг, підвищенням їх вартості і зростанням доходів населення.

Зазначимо, що найважливішою економічною функцією соціального страхування є створення необхідних умов для відтворення трудових ресурсів. За допомогою соціального страхування суспільство вирішує такі задачі: 1) формування грошових фондів, із яких покриваються витрати, пов'язані із утриманням непрацездатних і осіб, які не беруть участі в трудовому процесі; 2) забезпечення необхідної кількості і структури відтворення трудових ресурсів; 3) скорочення розриву в рівнях матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих членів суспільства; 4) підвищення життєвого рівня різних соціальних груп населення, не залучених до трудового процесу. Система соціального страхування має два основні напрямки роботи: 1)

забезпечення профілактики, відновлення і збереження працездатності робітників, включаючи проведення оздоровчих заходів і перепідготовки кадрів; 2) матеріальне забезпечення осіб, які втратили працездатність або не мали її.

Унікальність інституту соціального страхування, що виконує "державно-суспільні" функції соціального захисту, полягає, у тому числі, і в його позитивному впливі на формування збалансованого "соціально-ринкового" менталітету населення. Обумовлено це тим, що воно поєднує у собі, здавалося б, полярні і несумісні позиції: персональну відповідальність особистості за своє матеріальне благополуччя і колективну (солідарну) взаємодопомогу, ліберальні і соціал-демократичні принципи.

Соціальне страхування виступає і як продукт громадянського суспільства (визначальна роль соціальних суб'єктів у фінансуванні і самоврядуванні), і як ефективний інструмент його побудови (демократичний характер організації, масовий масштаб залучення до нього практично усього працевлаштованого населення, прозорість фінансових потоків). Саме тому соціальне страхування – це механізм досягнення соціальної згоди, а ступінь його розвитку свідчить про рівень соціального захисту працівників. [5, с.34]

Наближаючи сферу соціального захисту безпосередньо до найманих працівників, до їх родин і трудових колективів, соціальне страхування фактично стабілізує суспільство. Спільна участь працівників і роботодавців в управлінні діяльністю цього інституту, взаємна довіра і співробітництво – необхідна умова ефективного функціонування економіки. Образно говорячи, соціальне страхування можна порівняти з нервовою системою суспільного організму, що безпосередньо реагує на його потреби у захисті. При цьому соціальне страхування дозволяє збалансувати міру прояву і реалізації двох базових принципів побудови цивілізованого суспільства – особистої відповідальності і солідарної взаємодопомоги. Соціальне страхування захищає працівників і членів їх родин, при цьому воно поєднує (а не

роз'єднує) людей; його інститути надають людині можливість реалізувати свою відповідальність і волю на основі соціальної справедливості.

У науковій літературі термін "соціальне страхування" вживається разом або поряд з такими поняттями, як "соціальна справедливість", "соціальне забезпечення", "соціальний захист" та ін. Проблема їхнього застосування полягає в тому, що досі не розроблено єдиного підходу до визначення етимологічного значення і змісту цих понять. Так, укладачі тлумачного словника української мови трактують терміни "захист" та "забезпечення" як дію, наділяючи поняття "соціальне забезпечення" і "соціальний захист" ідентичним змістом [5, с. 52]. Слово "соціальний" вказує, що об'єктом досліджень у будь-якому разі є сфера суспільних відносин, тобто дискусії про доцільність вживання тих чи інших понять ведуть вчені правових, філософських та економічних наук. Таким чином, зміст одного і того самого терміну залежно від сфери наукових інтересів дослідника буде різний. На нашу думку, ця багатозначність й породжує існуючі розбіжності.

Аналіз різних поглядів дослідників на суть поняття "соціальне страхування" дає змогу припустити, що між ними не простежується суттєвих відмінностей.

Зокрема, Б. Надточій висловлює думку: "...Соціальне страхування можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише у тому разі, якщо вона буде всеосяжною як з точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків. Кінцева мета полягає в реалізації плану, який захищав би всі верстви населення від усієї сукупності факторів нестабільності...". На підтвердження своїх думок згаданий вчений подає визначення принципів, на яких ґрунтується система соціального страхування у країні: "...всеосяжність та універсальність є рисами системи та одним із засобів символічного стирання класових відмінностей у сфері соціального простору... самоврядність... Установи соціального страхування наділяються правовою

самостійністю і незалежністю від уряду, парламенту та інститутів державного управління" [28]. Схожий погляд має Н.М. Внукова, яка вважає, що соціальне страхування "...виражає економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів грошових коштів та їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок захворювання, втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я" [5, с. 9].

Так, Е.М. Лібанова розглядає соціальне страхування як "...систему економічних відносин, за допомогою яких формуються й використовуються фонди грошових засобів, передбачені для матеріального забезпечення непрацездатних" [29, с. 39]. Про підтримку такого підходу свідчить твердження Плиси Й.В., в якому він визначає соціальне страхування як "...систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків, надання бюджетних коштів та інших джерел згідно з чинним законодавством України..." [34, с. 18].

Отже, підходи більшості дослідників до розгляду суті соціального страхування ідентичні та їхні визначення мають такі спільні риси:

- а) соціальне страхування охоплює певну частину економічних (фінансових) відносин у суспільстві, пов'язаних з перерозподілом ВВП у країні;
- б) реалізація цих відносин на практиці відбувається шляхом формування і використання спеціально створених для цього цільових фондів;
- в) ці відносини охоплюють велику частину населення, яке не в змозі працювати внаслідок настання визначених подій (працездатних, не зайнятих у суспільному виробництві, непрацездатних); г) з урахуванням принципу самостійності система соціального страхування може розвиватися лише в ринковій економіці, тому що в умовах планової економіки управління системою здійснюється тільки державою, а не на паритетних умовах з найманими особами чи працедавцями.

Вітчизняна система соціального страхування на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України потребує особливої уваги науковців і спеціалістів-практиків. Фундаментальні основи системи соціального страхування України характеризуються високим ступенем науково-методологічної обґрунтованості. Однак вплив зовнішніх і внутрішніх відносно системи соціального страхування факторів значно ускладнює її функціонування. Крім того, кардинальні науково-технічні та соціально-економічні зміни, що спостерігаються в провідних країнах світу, формують виклики для соціального страхування як системи в загальному розумінні. Від швидкості та якості відповідей системи соціального страхування на зазначені виклики залежить підвищення ефективності соціального страхування.

1.2. Єдиний соціальний внесок як джерело доходів системи державного соціального страхування

В Україні для економічного, соціального захисту працівників було створено систему державного соціального страхування. І саме така система страхування є основним напрямом для захисту працюючих, що гарантується Конституцією України. Раніше в Україні система державного соціального страхування налічувала відрахування до чотирьох фондів, що, своєю чергою, супроводжувалося великою кількістю законів та інших нормативних актів, а також досить часто змінювалися форми звітності, а це, своєю чергою, створювало певні незручності в роботі бухгалтера.

З 1 січня 2011 р. набрав чинності Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 № 2464-VI, у якому зазначено правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок його нарахування і сплати та повноваження органу, що здійснює його збір та ведення обліку.

Згідно із цим Законом, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [42]. Згідно із Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «Інструкцією про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», затвердженою Наказом Міністерства фінансів України від 20.04.2015 № 449, базою для нарахування та утримання ЄСВ є:

- заробітна плата кожного найманого працівника, що включає основну і додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати;
- сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами;
- оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця;
- допомога з тимчасової непрацездатності;
- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- допомога або компенсація відповідно до законодавства [42].

Усі суб'єкти господарювання в Україні незалежно від форми власності повинні здійснювати нарахування внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на фонд оплати праці працівників, які працюють на умовах трудового та цивільно-правового договорів. Роботодавці зобов'язані щомісяця подавати до фіскальних органів звітність з єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) за найманих працівників [34, с. 33]. Як уже зазначалося, свого часу цей

платіж замінив собою чотири окремих нарахування, які нараховували та утримували на фонд оплати праці працюючих, а саме до Пенсійного фонду, до фондів страхування на випадок безробіття, до фонду із тимчасової втрати працездатності, до фонду від нещасних випадків на виробництві (рис. 1.1). Усе це стало одним єдиним платежем.

Як зазначив Р.В. Сидоренко, нарахування і сплата внесків з ЄСВ відбувається одночасно з виплатою доходу працівнику. Варто відзначити один важливий момент: сплата внесків з ЄСВ є обов'язком роботодавця і не залежить від його фінансового становища. Зобов'язання з ЄСВ мають найвищий пріоритет серед інших зобов'язань суб'єкта господарювання за винятком зобов'язань з оплати праці [50, с. 141–143].

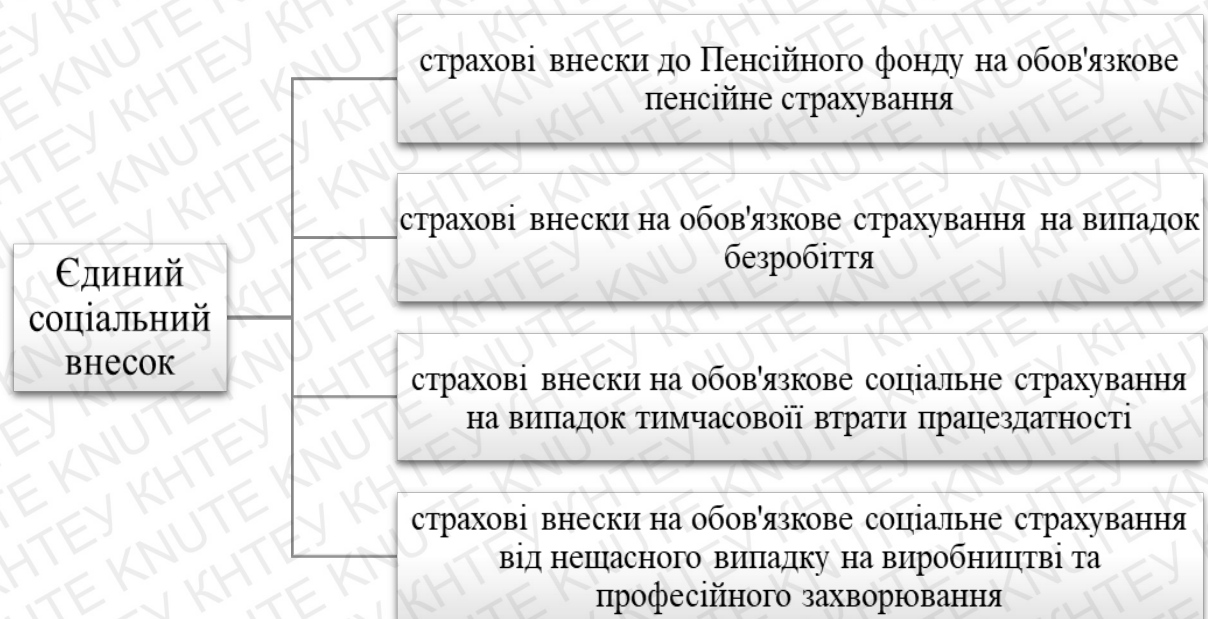

Рис.1.1. Трансформація системи державного соціального страхування

Система державного соціального страхування сьогодні активно реформується та оновлюється. Основними напрямками модернізації може бути визначено: — спрощення обслуговування застрахованих осіб та роботодавців; — підвищення ефективності управління; — скорочення та оптимізація витрат на управління [28]. Слід зазначити, що податкова політика здійснює свій вплив на діяльність підприємств через визначення

збалансованого рівня податкового навантаження. Значне податкове навантаження приведе до зменшення прибутковості діяльності платників податків, ухиляння від сплати податків і зборів, закриття наявних суб'єктів господарювання та відмови від створення нових, а також, що нині є однією з найбільш гострих та ключових проблем для української економіки, до виведення бізнесу «в тінь». Близько половини всіх сум податків і зборів, які сплачують підприємці на різних системах оподаткування, припадає на внески із соціального страхування як за самого підприємця, так і за його найманих працівників, тому внесення будь-яких змін до механізму оподаткування підприємців ЄСВ одразу має суттєвий вплив на загальний розмір витрат підприємця на сплату податкових зобов'язань [50, с. 141–143]. Як зазначає Ю.О. Романченко, незважаючи на масштабне закриття підприємств «без діяльності» або «нульовиків», держава нічого не втратила, крім зменшення нелегально господарюючих суб'єктів, що регулярно ухилялися від сплати податків та єдиного внеску [43, с. 290–298].

Обов'язкові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб є основним джерелом доходів бюджетів фондів і становлять близько 80 % їх обсягу. В Україні на протязі 2011-2018 рр. відбувались зміни тарифів єдиного соціального внеску для роботодавців (табл.1.1).

Слід відмітити, що протягом 2011-2018 років відбувались також зміни тарифів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і для найманих працівників (табл.1.2).

Розмір єдиного внеску для кожної категорії платників та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлюються з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; покриття

адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Таблиця 1.1.

Розміри єдиного соціального внеску для роботодавців на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні у 2011-2018 рр.

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
2011-2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				36,3 -49,7
2016-2018	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				22

Таблиця 1.2.

Розміри єдиного соціального внеску для найманих працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні у 2011-2018 рр.

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
2011-2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				3,6
2016-2018	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				--

Спершу функція адміністрування була покладена на Пенсійний фонд України. ЄСВ сплачувався саме на його рахунки, після цього ці суми розподілялися серед фондів соціального страхування. У березні 2013 р. було створено Міністерство доходів і зборів, що взяло на себе функцію

адміністрування ЄСВ. У травні 2014 р. утворена шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів Державна фіскальна служба України (ДФСУ) перебрала на себе функцію адміністрування ЄСВ. Сьогодні ДФСУ:

- здійснює адміністрування ЄСВ у порядку, встановленому законом, забезпечує контроль над своєчасністю, достовірністю, повнотою його нарахування та сплати до бюджету і відповідних позабюджетних фондів;
- контролює своєчасність подання платниками ЄСВ передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати ЄСВ;
- здійснює контроль над дотриманням законодавства щодо адміністрування ЄСВ; – здійснює облік платників ЄСВ;
- здійснює застосування фінансових санкцій до платників ЄСВ;
- здійснює стягнення своєчасно ненарахованих та/або несплачених сум ЄСВ із платників;
- ініціює застосування до платників ЄСВ судових процедур банкрутства;
- готує пропозиції щодо прогнозу доходів бюджетів і надходжень ЄСВ з урахуванням прогнозу макроекономічних показників і тенденцій розвитку світової економіки;
- надає консультації відповідно до Податкового та Митного кодексів України, а також законодавства з питань сплати ЄСВ;
- забезпечує ведення реєстру страхувальників ЄСВ;
- проводить аналіз надходження ЄСВ, вивчає вплив макроекономічних показників і змін законодавства на його надходження, розробляє пропозиції щодо збільшення їх обсягу та зменшення втрат бюджету;
- складає звітність щодо сплати ЄСВ;
- здійснює контроль та забезпечує надання допомоги у стягненні недоїмки з ЄСВ у міжнародних правовідносинах за запитами компетентних органів іноземних держав [17, с.129].

Платниками ЄСВ, згідно з чинним законодавством, визначено:

– роботодавців – юридичних осіб, їхні філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, що мають окремий баланс та самостійно здійснюють розрахунки із застрахованими особами;

– фізичних осіб – підприємців, які використовують працю інших осіб, а також фонд оплати праці, у тому числі ті, які вибрали спрощену систему оподаткування, що сплачують ЄСВ «за себе»;

– найманих працівників – фізичних осіб, які виконують роботи за цивільно-правовими договорами. Взяття на облік суб'єктів господарювання здійснюється відповідно до «Порядку взяття на облік та зняття з обліку в органах Пенсійного фонду України платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», затвердженого Постановою правління Пенсійного фонду України від 27.09.2010 № 21-6. Так, згідно з пунктами 2.1 та 2.2 цього Порядку, взяття на облік платника єдиного соціального внеску – юридичної особи здійснює територіальне управління ПФУ за місцезнаходженням юридичної особи, а платника єдиного соціального внеску – фізичної особи – підприємця – орган ПФУ за місцем її проживання. Підстава для взяття на облік юридичних осіб – це відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи, а фізичних осіб – підприємців – відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця [28].

Ці відомості до ПФУ подаються державними реєстраторами. В Україні було створено державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування для:

– ведення обліку платників і застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та їх ідентифікації;

– накопичення, зберігання та автоматизованої обробки інформації про сплату платниками єдиного внеску та про набуття застрахованими особами права на отримання страхових виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– нарахування та обліку виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [8].

До державного реєстру входять реєстр страхувальників і реєстр застрахованих осіб. Процедуру нарахування і сплати єдиного соціального внеску визначено Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «Інструкцією про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», затвердженою Наказом Міністерства фінансів України від 20.04.2015 № 449. Згідно з цими нормативними документами, базою для нарахування та утримання ЄСВ є:

- заробітна плата кожного найманого працівника, що включає основну і додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати;
- сума винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами;
- оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця;
- допомога з тимчасової непрацездатності,
- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- допомога або компенсація відповідно до законодавства [42].

Базовий звітний період для нарахування ЄСВ – календарний місяць, а для фізичних осіб – підприємців – календарний рік. Сплата ЄСВ здійснюється у національній валюті шляхом внесення відповідних сум єдиного внеску на рахунки органів доходів і зборів, відкриті у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів для його зарахування. ЄСВ сплачується шляхом перерахування платником безготівкових коштів із його банківського рахунку. Платники, що не мають банківського рахунку, сплачують внесок шляхом готівкових розрахунків через банки чи відділення зв'язку [42].

Єдиний соціальний внесок став, безперечно, великим кроком у проведенні реформи системи соціального страхування в Україні. І якщо оцінювати систему нарахування єдиного соціального внеску в цілому, то слід зазначити про її поліпшення. Внесені зміни з ЄСВ у 2019 р. вдосконалюють систему контролю і гарантій застрахованих осіб. Але також слід відзначити низку недоліків у сфері справляння ЄСВ, які потребують більш детального вивчення, дослідження та нормативного врегулювання проблемних питань. Зокрема, не сплачуючи єдиного соціального внеску, особа втрачає право на соціальний захист сьогодні та на отримання у майбутньому виплат за різними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, у тому числі й пенсійних виплат. Отже, за рахунок упровадження змін щодо нарахування ЄСВ в уряді планується збільшення надходжень до державного бюджету, також очікується додатково залучити до Пенсійного фонду близько 10 млрд. грн. Таким чином, збільшення штрафів за несвоєчасність чи ухилення від сплати соціального внеску дасть можливість державі контролювати та стимулювати підприємства до сплати. А ті підприємства, які все ж таки наважилися подати недостовірну інформацію щодо відображення сплаченого внеску, повинні бути позбавлені права на здійснення своєї діяльності на певний термін, адже від порушення норм законодавства з ЄСВ постраждає не лише держава, а й кожен найманий працівник. У цілому запровадження ЄСВ є позитивним кроком у реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, проте потребує подальшого вдосконалення.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правові основи реалізації державного соціального страхування

Процес реалізації загальнообов'язкового державного соціального страхування, а саме системи прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає в себе матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, складає невід'ємний складник суспільства. Незважаючи на багатоманітність форм прояву загальнообов'язкового державного соціального страхування, особливу актуальність має проблема дотримання принципу верховенства права під час реалізації цього виду страхування.

У сучасному світі, що глобалізується, проблема верховенства права виходить за межі національних кордонів. У політичній і правовій філософії набуває сили тенденція визнання верховенства права як глобального стандарту [34, с. 28]. Рівень дотримання цього стандарту під час загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні певним чином впливає на достатнє фінансове забезпечення соціального захисту населення. Нині для всіх фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування головною проблемою є недостатність коштів, необхідних для надання послуг, передбачених статутами цих фондів. Звичайно, в першу чергу такий стан фінансового забезпечення виконання державою її соціальних функцій обумовлений негативними наслідками економічної кризи. Однак проблеми, які існують на сьогодні в системі соціального захисту в Україні, пов'язані з реалізацією принципу верховенства права.

Відповідно до ст. 1 «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [31] загальнообов'язкове державне соціальне страхування розуміють як систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [40].

Соціальне страхування ґрунтується на таких принципах, викладених у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» :

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування;
- обов'язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості фінансування фондом витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим законом;
- формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;
- диференціації розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

- економічної зацікавленості суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільового використання коштів соціального страхування;
- відповідальності роботодавців та фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги [40].

В Україні нормативно-правову базу соціального страхування утворюють: «Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 14.01.1998 р.), закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» (від 23.09.1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (від 02.03.2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» (від 18.01.2001 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (від 09.07.2003 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (від 09.07.2003 р.), «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 08.07.2010 р.), «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (від 08.07.2011 р.), проект закону України «Про загальнообов'язкове медичне страхування». Постанови Кабінету Міністрів України, правління Пенсійного фонду України та інших державних цільових фондів деталізують статті законів та розробляють механізм їх реалізації.

Крім того, Кабінет Міністрів України має право видавати в межах своєї компетенції та повноважень нормативні акти, що безпосередньо стосуються соціального захисту населення. Механізм державного регулювання соціального страхування в країні являє собою сукупність фінансових форм, методів, важелів управління фінансовими ресурсами, призначеними для їх використання при настанні страхових випадків.

Система державного управління соціальним страхуванням передбачає сукупність органів, що здійснюють управління та нагляд за діяльністю фондів соціального страхування. Управління фондами здійснюється державою, представниками застрахованих осіб і працедавців. Управління соціальним страхуванням передбачає такі види діяльності, як: планування коштів, акумуляція та облік платників, нарахування і виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд суперечливих питань.

Правління фондів соціального страхування мають широке коло повноважень, а саме:

- визначення перспективних та поточних завдань фонду;
- затвердження документів, що регламентують діяльність фонду;
- внесення пропозицій щодо розмірів внесків на відповідний вид соціального страхування;
- затвердження проектів річних бюджетів фонду, звітів про їх виконання, порядку використання коштів бюджету фонду;
- створення резервів для забезпечення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам;
- координація та контроль за діяльністю виконавчої дирекції фонду та її робочих органів. До складу органів, що здійснюють нагляд за діяльністю фондів, належать:
 - наглядова рада: контролює виконання статутних завдань, цільове використання коштів; формується у рівній кількості від представників застрахованих осіб, працедавців та держави;
 - держава в особі уповноваженого Кабінетом Міністрів України органу: нагляд зводиться до контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального страхування [45].

На сьогодні, соціальне страхування є організаційно-правовою формою соціального забезпечення, що підтверджується не лише національними нормативно-правовими актами, а й міжнародними. Зокрема, Конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального

забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. говорить про можливість закріплення права на забезпечення у формі страхування. На відміну від інших організаційно-правових форм соціальне страхування передбачає попередню участь осіб у формуванні та управлінні коштами соціального забезпечення.

При цьому головними рисами, що визначають особливість соціального страхування є умова про неможливість існування інших систем, що встановлюють підвищений рівень соціального забезпечення за однакових програм страхування та наявність превентивного аспекту соціального захисту. Саме ці ознаки стали вагомими чинниками розвитку системи соціального страхування та появи його форм.

Багаторічний досвід держав із соціально орієнтованою економікою свідчить про широке використання двох форм соціального страхування: обов'язкової та добровільної. Обов'язкова форма соціального страхування, за ознакою розповсюдження є переважною і більш відомою як загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Вона запроваджується державою з метою забезпечення соціальних гарантій та соціальних інтересів всіх суб'єктів суспільства. Єдність інтересів зумовлює принцип солідарності.

Об'єктивність, значимість та повсякденність соціальних ризиків ставить перед державою завдання: організувати та законодавчо закріпити обов'язкову участь певних суб'єктів у системі соціального страхування. В залежності від тяжкості наслідків соціального ризику, ступеню вірогідності його настання, законодавець визначає коло осіб, які в обов'язковому порядку підлягають соціальному страхуванню для кожного виду. Традиційно, воно поширюється на найманих працівників, які складають більшість населення, основним доходом яких є заробітна плата. Обов'язковість участі контролюється державою, закріплюється в законі та не залежить від волі застрахованих[45].

У колі вітчизняних науковців існує думка про те, що соціальне страхування має тільки обов'язкову форму, оскільки закріплені Концепцією соціального забезпечення населення України (1993 р.) заходи щодо розробки

і прийняття законодавчого акту про добровільне соціальне страхування, до сьогодні не реалізовані навіть частково. При цьому є інша думка, що добровільне соціальне страхування реалізується шляхом добровільної участі осіб у загальнообов'язковому соціальному страхуванні.

Так, проаналізувавши ст. 10 Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.08.2010 р. можна визначити наступний перелік осіб, які можуть брати добровільну участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні: -фізичні особи - підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени їх сімей, що беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності (далі - фізичні особи - підприємці); - особи, які забезпечують себе роботою самостійно - займаються незалежною професійною діяльністю, а саме науковою, літературною, артистичною, художньою, освітньою або викладацькою, а також медичною, юридичною практикою, в тому числі адвокатською, нотаріальною діяльністю, або особи, які провадять релігійну діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід безпосередньо від цієї діяльності. Зазначені особи можуть добровільно сплачувати єдині соціальні внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами зумовленими похованням, та/або від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. - члени фермерського господарства, особистого селянського господарства - на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності та пенсійне страхування; - громадяни України, які працюють за межами України - на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою

працевдатності та витратами, зумовленими похованням та пенсійне страхування [42].

Враховуючи вище викладене не вирішеним залишається лише питання чи є така добровільна участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування добровільною формою соціального страхування.

Добровільне страхування на відміну від обов'язкового здійснюється за волевиявленням особи, тобто основним критерієм їх розмежування є залежність виникнення страхування від волі людини. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. особи, які виявили бажання в добровільному порядку бути учасником загальнообов'язкового державного соціального страхування подають до органу доходів і зборів за місцем проживання відповідну заяву. Після перевірки заяви про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування між органом доходів і зборів та особою, яка подала заяву в строк не пізніше ніж 30 календарних днів з дня отримання заяви укладається відповідний договір [42]. Після підписання передбаченого законом договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування добровільний учасник вважається застрахованим і набуває прав та обов'язків осіб, які є застрахованими за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Таким чином, аналізуючи законодавство України можна виділити лише дві відмінності між обов'язковою формою страхування і так званою добровільною – воля особи щодо участі у соціальному страхування та підстави набуття статусу застрахованої особи.

Цікавим також є те, що особа, яка підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та особа, яка бере в ньому участь в добровільному порядку врешті-решт мають однаковий правовий статус і на них поширюють свою дію правові норми одного нормативно-правового акту. Звичайно, цих відмінностей недостатньо для того, щоб визнати добровільну

участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні добровільною формою страхування, яка існує поряд з обов'язковою. На сьогодні, створення сприятливих умов для розвитку добровільного страхування, в тому числі на комерційних засадах є одним із важливих напрямків реформування системи соціального страхування.

2.2. Особливості формування доходів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску

В рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів в більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є загальноприйнятими і визнаними у світі. Вони вважаються найефективнішими.

Фінанси соціального страхування посідають вагоме місце у системі соціального захисту населення, а їх дослідження без сумніву, є необхідною умовою забезпечення їх перманентного вдосконалення.

За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів з врахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу. Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

З огляду на важливість забезпечення фінансової стабільності системи соціального страхування актуальним є вирішення кола завдань, пов'язаних із особливостями формування та використання фінансових ресурсів даної системи, що і є метою даного дослідження.

Як елемент фінансової системи, соціальне страхування є системою фінансових установ, які здійснюють акумулювання і розподіл коштів, що накопичуються державою в обов'язковому порядку на компенсацію збитку від дії соціальних ризиків.

До інституційних структур, що відповідальні за фінансове забезпечення соціального страхування населення в Україні необхідно віднести державні позабюджетні фонди: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Урахування специфіки вітчизняної системи соціального страхування ставить особливі вимоги до аналізу її збалансованості та внутрішніх структурних характеристик. Виходячи з ідеї соціального страхування як системи колективного соціального захисту, доходи страхових фондів мають становити сплачені страхові внески, а видатки – виплати по страхових випадках. Відхилення від цього правила свідчить про порушення страхових принципів соціального захисту.

Розглянемо особливості формування доходів фондів соціального страхування за 2015-2017 роки (табл.2.1). Зважаючи на те, що запровадження ЄСВ в Україні відбулося з 1 січня 2011 року, важливим є визначення основних тенденцій (позитивних чи негативних), які мали місце у зв'язку із запровадженням даного внеску.

Як можна бачити з табл.2.1. частка надходжень від сплати страхових внесків в цілому в доходах системи державного соціального страхування змінювалася від 78,7% у 2015 році до 48,4% у 2016 році і в 2017 році знову зросла до 57,7% від загальної суми доходів фондів.

Таблиця 2.1.

Доходи фондів державного соціального страхування України

Показники фондів	2015 рік			2016 рік			2017 рік		
	млн грн	%	темп росту, %	млн грн	%	темп росту, %	млн грн	%	темп росту, %
Пенсійний фонд України									
Доходи, всього	265 638,8	100	109,2	255 834	100	96,3	296 342	100	115,8
Надходження від сплати страхових внесків	165 833,9	76,9	119,3	111 769	43,7	67,4	161 954	54,7	144,9
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності									
Доходи, всього	9 966,5	100	112,1	-	-	-	-	-	-
Надходження від сплати страхових внесків	9 709,4	97,4	112,3	-	-	-	-	-	-
Фонд соціального страхування на випадок безробіття									
Доходи, всього	9 209,2	100	105,4	8 728	100	87,6	10 446	100	119,7
Надходження від сплати страхових внесків	8 822,1	95,8	110,5	8 333	95,5	85,8	9 979	95,5	119,8
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві									
Доходи, всього	7 188,1	100	118,3	-	-	-	-	-	-
Надходження від сплати страхових внесків	6 117,1	85,1	107,9	-	-	-	-	-	-
Фонд соціального страхування України (з 01.01.2016 р.)									
Доходи, всього	-	-	-	17 106	100	99,7	20 005	100	116,9
Надходження від сплати страхових внесків	-	-	-	16 166	94,5	102,1	16 658	83,3	103,0
Доходи фондів соціального страхування, всього	242 002,6	100	109,4	281 668	100	116,4	326 793	100	116,0
Надходження від сплати страхових внесків до фондів соціального страхування, всього	190 482,5	78,7	118,1	136 268	48,4	71,5	188 591	57,7	138,4

Джерело: Складено та розраховано автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua; Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fse.gov.ua; Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.dsz.gov.ua; Фонду соціального страхування України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fssu.gov.ua.

В свою чергу, темп росту доходів системи державного соціального страхування у 2016 році був вищим (116,4%) за темп росту надходжень від сплати страхових внесків (71,5%). Проте, вже у 2017 році надходження від сплати страхових внесків зростали швидшими темпами (138,4%) порівняно з темпом росту доходів системи соціального страхування в цілому (116%).

Слід відмітити, що з 01.01.2015 р. розпочато реорганізацію Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

А саме, дані два фонди об'єднані в один – Фонд соціального страхування України, бюджет якого почали затверджувати починаючи з 2016 року.

Слід сказати, що у 2017 році загальний обсяг надходжень від сплати ЄСВ до системи державного соціального страхування склав майже 190 млрд грн.

У тому числі за рахунок внесків:

- роботодавців – 169,1 млрд грн, або 88,8%;
- застрахованих осіб – 16,9 млрд грн, або 8,9%;
- фізичних осіб – приватних підприємців – 4,1 млрд грн, або 2,2%.

Частка різних джерел формування ЄСВ представлена на рис.2.1.

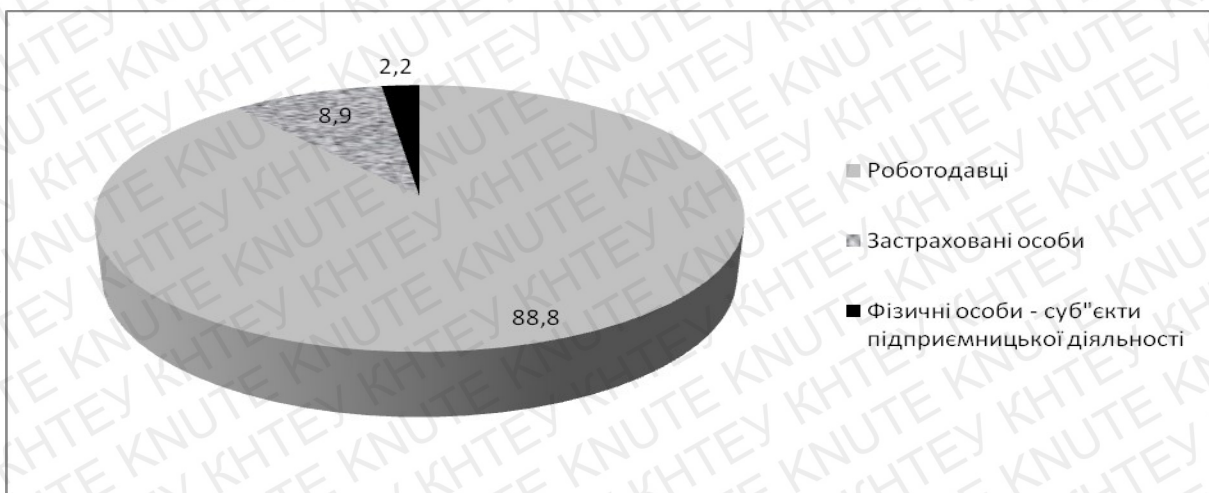

Рис. 2.1. Частка страхових внесків різних платників у формуванні єдиного соціального внеску в Україні у 2017 році, %

Як можна бачити з рис.2.1 найбільша частка по сплаті ЄСВ в Україні припадає на роботодавців, майже 90% від усіх надходжень від сплати страхових внесків.

Слід зауважити, що ставка ЄСВ в Україні в період 2011-2015 років складала 36,76-49,7% (розмір залежав від рівня професійного ризику виробництва), що вважається одним з ключових факторів тінізації економіки.

З 1 січня 2016 року в Україні встановлено єдину ставку ЄСВ для роботодавців – 22%.

Основний ризик, який існує при зменшенні ЄСВ – зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду. За підрахунками даного фонду, брак фінансування складає 80-100 млрд грн. А це – загроза недоотримання пенсій.

Проте, пошук компенсаторів для Пенсійного фонду триває. Одним з них є скасування максимального розміру заробітної плати, з якої сплачується ЄСВ (станом на 1 січня 2017 року – це 15 розмірів мінімальних заробітних плат); впровадження загального декларування доходів; повернення збору до Пенсійного фонду з операцій купівлі - продажу безготівкової валюти і т.д. При цьому особливий наголос слід зробити, звичайно ж, на детінізацію економіки, легалізацію заробітних плат, що має збільшити базу обкладання ЄСВ та базу оподаткування.

Слід відмітити, що ЄСВ в Україні розподіляється у законодавчо встановлених пропорціях між усіма фондами соціального страхування.

Як можна бачити з табл.2.2. найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України, майже 90% від усіх надходжень по сплаті ЄСВ, найменша частка страхових внесків надходить в доходну частину Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

В цілому ж можна стверджувати, що в період 2011-2015 рр. ЄСВ суттєво не вплинуло на формування доходів фондів соціального страхування. Позитивним фактором запровадження єдиного внеску в зазначений період

стало лише спрощення процедури по формуванню та поданню фінансової звітності для роботодавців – платників ЄСВ.

Таблиця 2.2.

Розподіл сум надходжень від сплати страхових внесків в розрізі фондів державного соціального страхування*

Показники фондів	2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Пенсійний фонд України						
Надходження від сплати страхових внесків	165833,9	87,1	111 769	82,0	161 954	85,9
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності						
Надходження від сплати страхових внесків	9709,4	5,1				
Фонд соціального страхування на випадок безробіття						
Надходження від сплати страхових внесків	8822,1	4,6	8 333	6,1	9 979	5,3
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві						
Надходження від сплати страхових внесків	6117,1	3,2				
Фонд соціального страхування України (з 01.01.2016р.)						
Надходження від сплати страхових внесків			16 166	11,9	16 658	8,8
Надходження від сплати страхових внесків до фондів соціального страхування, всього	190482,5	100	136 268	100	188 591	100

Джерело*: Складено та розраховано автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua; Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fse.gov.ua; Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.dsz.gov.ua; Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.social.org.ua; Фонду соціального страхування України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.fssu.gov.ua.

Як можна бачити за період 2011-2015 років, позитивні наслідки від запровадження ЄСВ занадто перебільшені. Адміністративні видатки фондів не зменшилися, адже всі чотири фонди продовжували функціонувати. Навпаки, видатки з державного бюджету до Пенсійного фонду збільшилися на вдосконалення та впровадження оновлень до програмного забезпечення для подачі звітності та формування єдиної електронної бази даних про

страхувальників. На думку окремих науковців для того, щоб насправді скоротити адміністративні видатки, необхідно радикально реорганізувати систему соціального страхування шляхом закриття всіх чотирьох фондів та утворення принципово нового єдиного фонду, між спеціалізованими відділами якого розподілити функції існуючих фондів [61, с.40].

Проте, вже з початку 2016 р. надходження від ЄСВ суттєво знизилися за всіма фондами соціального страхування у зв'язку із зменшенням ставки внеску до 22%.

Зазначимо, що загальний обсяг видатків системи соціального страхування у 2015 році становив майже 282 млрд. грн. або 14,2% ВВП, проте вже у 2017 році частка видатків фондів соціального страхування у складі ВВП знизилася до 11,5%. Левову частку цієї суми склали видатки Пенсійного фонду – 255,5 млрд. грн. або майже 90% загальних видатків системи соціального страхування.

Таблиця 2.3.

Видатки фондів державного соціального страхування в Україні

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
ВВП, млн грн	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки фондів державного соціального страхування, всього, млн грн	281 092,2	298 117,6	342 352,9
У % до ВВП	14,2	12,5	11,5

Джерело: Складено автором за даними: www.ukrstat.gov.ua, www.mlsp.gov.ua.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що у всіх фондах (за винятком страхування від нещасних випадків на виробництві) видатки перевищували обсяг надходжень страхових внесків, тобто протягом року спостерігався дефіцит власних фінансових ресурсів, що був компенсований трансфертами з Державного бюджету України.

У структурі видатків страхової системи провідне місце посідають соціальні виплати та соціальні послуги: 260,7 млрд. грн., або 96%. З цієї суми 250,2 млрд. грн. (89,7%) було виплачено у вигляді соціальної допомоги або інших виплат, тобто спрямовано безпосередньо на підтримання рівня життя населення. Тобто, нині через соціальне страхування фінансується переважно матеріальна складова людського розвитку. Разом з тим, воно відіграє важливу роль і для інших аспектів людського розвитку, оскільки створює матеріальну базу для відновлення стану здоров'я та реабілітації потерпілих на виробництві, оздоровлення працівників та членів їхніх сімей, нарощення освітнього та професійно-кваліфікаційного потенціалу робочої сили.

Значну частину коштів соціального страхування складають адміністративно-організаційні видатки. У 2017 році такі витрати були профінансовані в обсязі 6,8 млрд. грн., або 3,1% всіх видатків страхової системи.

Доречним у даному випадку буде звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід формування адміністративних витрат системи соціального страхування. Так, у США, державна програма соціального страхування надзвичайно ефективна: адміністративні витрати становлять менше, ніж 1% від загальної суми витрат.

Спрямування значного обсягу фінансових ресурсів на покриття адміністративних витрат фондів соціального страхування можна вважати за доцільне лише на етапі створення таких фондів, на старті роботи всієї системи соціального страхування.

Такі високі показники накладних витрат свідчать про недосконалість організації та функціонування вітчизняної системи соціального страхування, низьку економічну ефективність використання страхових коштів.

Таким чином можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку функціонування системи соціального страхування за рахунок власних фінансових надходжень і здійснення на цій основі соціальних виплат, враховуючи обсяги адміністративних видатків на такі заходи не видається

можливим. Наразі фінансова система соціального страхування в Україні не є самодостатньою, а відтак потребує постійного притоку коштів держбюджету, особливо в частині пенсійного страхування.

В той же час, проблема обмеженості власних фінансових ресурсів соціального страхування, які формуються за рахунок сплати єдиного соціального внеску актуалізує питання щодо їх оптимізації, віднаходження методів та способів їх примноження.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів системи соціального страхування

Процес створення ефективної системи соціального захисту, в тому числі і системи соціального страхування в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати.

Слід констатувати, що прототипи інститутів соціального страхування з'явилися ще в епоху стародавніх цивілізацій, проте перші, близькі до сучасності елементи соціального захисту почали формуватися лише у другій половині XIX – на початку XX століть. Так, у Німеччині закони щодо обов'язкового соціального страхування населення були прийняті у 80-х роках XIX століття з подання канцлера О. Бісмарка, чия соціальна політика полягала у створенні соціального балансу між різними соціальними прошарками. Водночас ця соціальна система передбачала страховий захист лише працюючих і прив'язувала внески та виплати до заробітної плати. Система соціального страхування Великобританії, започаткована на початку XX століття лордом В. Бевериджем, передбачала надання захисту у зв'язку із захворюванням, безробіттям і старістю всім громадянам і включала допомогу сім'ям, вагітним жінкам та вдовам. В її основі лежали три принципи: універсальності забезпечення (гарантія страхових виплат на всі випадки соціального ризику для всього населення); єдності в забезпеченні (страхові виплати повинні перебувати у прямій залежності не від заробітної плати або рівня втрати працездатності, а від нормальних потреб людини); інтеграції (синтез таких форм соціального забезпечення, як страхування, соціальна допомога та ощадні каси) [45]. Синхронно з Німеччиною почали

формуватись основні принципи соціального страхування у країнах Скандинавії.

У Швеції базові засади системи «соціального добробуту» було започатковано 1889 року з прийняттям Закону про охорону праці, а з 1913-го у країні почала діяти перша національна програма соціального забезпечення. Особливо активно соціальне страхування почало розвивалось після Другої світової війни, у період, який характеризувався низьким рівнем безробіття. Початкові елементи соціального страхування з'явилися у США 1910 року, коли було реалізовано федеральну пенсійну програму. Наступне поширення програм соціального захисту було пов'язано з «великою депресією» 1929–1933 рр., коли без засобів до існування залишилась третина робочої сили. Перший закон про соціальне страхування був прийнятий 1935 року, який із плином часу доповнювався численними поправками і положеннями.

Система соціального страхування Японії почала розвиватись ще в 30-х роках XX століття, однак реальне її становлення відбулось у післявоєнні роки: 1946 року було прийнято, а 1950-го доповнено Закон про національну взаємодопомогу нужденним, що замінив соціальні закони 1930-х років. Одночасно набули чинності нові для країни закони про трудові стандарти, страхування у зв'язку із безробіттям, страхування найманих працівників (1945 р.), добробут дітей (1947 р.) і непрацездатних (1948 р.). Японія стала також першою азійською країною, де було впроваджено загальнонаціональну систему страхування здоров'я населення (1961 р.).

В Україні розвиток соціального страхування розпочався пізніше, а його масштабність і значення для суспільства також суттєво відставали від вищерозглянутих країн. До 1917 року спеціальними видами соціальної допомоги після настання певного віку забезпечувалися тільки окремі напрями професійної діяльності (передусім державна служба). Характерно, що набагато більшої популярності набуло на даній території добровільне страхування через емеритальні каси [34]. Наступна, радянська система соціального страхування будувалась за принципом «страхування без

внесків», коли фінансові ресурси акумулювалися за рахунок платежів підприємств і коштів державного бюджету [1]. До початку 1990-х років у більшості розвинутих країн тривав період формування сучасних систем соціального страхування, зокрема: відбувається зміщення акцентів на державне фінансування систем соціального захисту населення; основний тягар внесків починає розподілятися між працівниками та роботодавцями; зростання масштабів соціального страхування дозволяє охопити майже все населення; для регулювання відносин у цій сфері на наднаціональному рівні ухвалюють низку міжнародних документів.

На сучасному етапі можна констатувати, що більшості країн із розвинутою ринковою економікою вдалося сформувати високоефективну інституціональну структуру соціального забезпечення, в якій соціальне страхування займає ключове місце (60–70% усіх витрат соціального спрямування [43]). Водночас можна відмітити суттєву диференціацію систем соціального захисту в окремих регіонах, що відображає специфіку їхнього соціально-економічного, культурного, політичного розвитку.

Соціальне страхування здійснюється Фондами соціального страхування, які є самоврядними організаціями, що управляються соціальними партнерами: роботодавцями, працівниками та державою.

У більшості країн основний тягар внесків на соціальне страхування припадає на роботодавців (в Італії та Іспанії – 4/5). Виняток становлять Нідерланди, де працівники сплачують 2/3 загальної суми внесків. В Нідерландах збір внесків здійснюють промислові страхові асоціації. Керують ними представники роботодавців та найманих працівників [157, с.28]. Фонд соціального страхування Бельгії наповнюється за рахунок відрахувань працюючих (13,7%), роботодавців (24,7%), держави. Кошти надходять на рахунок Національної служби соціального захисту, яка і визначає соціальний бюджет країни, а саме соціальний бюджет данної країни – це 73% державного бюджету [34, с.135]. Найбільше коштів витрачається на виплату пенсій і допомоги по інвалідності. Слід зазначити, що в Україні лише

обговорюється питання про формування соціального бюджету в межах державного бюджету.

В країнах ЄС соціальне страхування спрямовується на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії факторів соціального ризику.

В усіх європейських країнах поряд із соціальним страхуванням існує система адресної соціальної допомоги, управління якою взяла на себе держава.

Ще однією з країн, досвід якої Україна може використовувати для побудови власної пенсійної системи, є Польща. Польська реформа викликає зацікавленість через географічну спорідненість, а також через те, що Польща 50 років належала до спільної з Радянським Союзом економічної і політичної системи. Польща почала свої реформи в умовах планової економіки та політичної диктатури і досягла значного прогресу при переході до демократичної форми державного устрою та ринкової економіки. Польща врахувала досвід Швеції, Латвії, Чилі, Аргентини.

В країні була запроваджена трирівнева пенсійна система. 1 січня 1999 р. почалося введення персоніфікованого обліку внесків і заробітку всіх працівників. До цієї дати пенсії призначались, виходячи із заробітку і тривалості трудового стажу. Інформація про зарплату надавалась працедавцями, а трудовий стаж обліковувався в трудових книжках. За новою системою була змінена формула обчислення пенсії. Формулу обчислення пенсій можна розділити на дві частини. Перша частина дорівнюватиме розміру пенсії, на яку виникає право до дати початку персоніфікації. Ця частина пенсії може бути обчислена і проіндексована. Друга частина пенсії може обчислюватись на основі зарплати і тривалості трудового стажу після дати початку персоніфікованого обліку. Це дозволить скасувати трудові книжки). Другий рівень пенсійної системи Польщі працює за принципом фондування. Третій рівень складають добровільні професійні пенсійні програми, засновниками яких є роботодавці. До них застосовується

пільговий податковий режим для внесків на соціальне страхування [29, с.124].

Окрім пенсійного страхування, у Польщі діють інші види страхування. Внесок на соціальне страхування складає 36,59% заробітної плати. Із них 12,22% - пенсійний внесок до першого рівня; 7,3 – внесок до пенсійних фондів другого рівня; 13% - внесок на пенсійне страхування у разі інвалідності; 2,45% - внесок на страхування у разі захворювання (тимчасова непрацездатність); 1,62% - страхування від нещасного випадку.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно відмітити, що для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо урахувати як позитивний, так і негативний досвід (щоб не повторювати помилки) зарубіжних країн у питаннях розвитку системи соціального захисту.

Хоча Україна в цілому визначилася із вибором пенсійної системи, але це не означає, що Україна не повинна вивчати та впроваджувати у практику зарубіжний досвід.

Найбільш захищеними від усіх ризиків є солідарні системи пенсійного забезпечення, які доповнюються накопичувальним сектором. Такий напрям обрала й Україна. При цьому, стабільність європейських пенсійних систем забезпечується значною часткою держави в системі. Держава вдається до дотацій. Наприклад, у Німеччині дотації в національну пенсійну систему складають другий за величиною рядок у видаткових статтях федерального бюджету [29, с.142].

На нашу думку, система загальнообов'язкового соціального страхування повинна охоплювати не тільки найманих працівників, але і самозайнятих осіб, тому що в умовах нерозвинутості недержавних страхових структур та недовіри до них ця категорія людей залишиться поза страховою системою.

Україна не може стояти осторонь тих процесів, що відбуваються в Європі, так як вона визначила для себе необхідність соціально-економічної інтеграції з Європейським Союзом. Це накладає певні зобов'язання щодо

врахування міжнародного досвіду із впровадження ринкових моделей соціального захисту. Перед законодавцем постало завдання адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

При використанні досвіду високорозвинутих держав в розбудові вітчизняної системи державного соціального страхування слід врахувати такі обставини.

По-перше, соціально-економічне середовище в Україні певною мірою ускладнює запровадження деяких відпрацьованих у розвинутих країнах механізмів соціального захисту. Зокрема, відсутній специфічний досвід управління, традиції і належний механізм суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

Наслідками запровадження європейських механізмів без урахування національних особливостей та стану розвитку економіки є: неефективне адміністрування при невиправданому зростанні адміністративних витрат; нецільове спрямування та зловживання при використанні коштів соціальних фондів.

По-друге, відсутність розвинутих фінансових ринків та інфраструктури, інструментів довгострокового інвестування, високі ризики створюють ситуацію, коли встановлення численних обмежень (що виправдано у Західних країнах) може або унеможливити ефективну діяльність фондів, або ж надати їй формального характеру, коли значні порушення створюють підстави для постійного втручання контролюючих органів.

По-третє, виходячи з цих обставин, запровадження апробованих у світі механізмів необхідно здійснювати за умови своєчасності та опрацьованості всіх необхідних документів та заходів, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів.

3.2. Напрями розвитку системи державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску в Україні

Важливість розвитку фінансової системи державного соціального страхування зумовлюється встановленням спільної відповідальності найманого працівника, роботодавця та держави за забезпечення соціальної орієнтованості економічного розвитку.

Питання формування фінансового механізму соціального страхування представлені в наукових дослідженнях таких вітчизняних авторів, як С. І. Юрій, В. Ф. Столяров, Л. І. Васечко, Л. М. Бабич, Л. І. Новосельська, Ю. Цігуш та ін.

Серед досліджень вітчизняних науковців відтворення основних елементів фінансового механізму соціального страхування було здійснено лише Л. І. Васечко та Л. М. Бабич. Однак побудована, на наш погляд, модель взаємодії основних елементів фінансового механізму соціального страхування не враховує весь потенціал фінансових можливостей даної системи. А відтак, поза увагою залишаються фінансові методи, інструменти та важелі, які дозволяють в повній мірі оптимізувати фінансову діяльність системи соціального страхування.

Поряд з цим, необхідно відмітити недостатню концептуальну розробку організації фінансового механізму соціального страхування в Україні. Принципи та інструментарій організації фінансових відносин в системі соціального страхування, які широко використовуються в багатьох розвинутих країнах в практиці різних видів соціального страхування – еквівалентність страхових внесків і виплат, автономність в процесі управління, актуарні методи розрахунку для підтримання збалансованості фінансового забезпечення у довгостроковій перспективі – не є життєво важливими регуляторами вітчизняної системи соціального захисту населення.

Фінансовий механізм соціального страхування має включати такі основні складові: законодавчо-нормативне забезпечення, система фінансових регуляторів, механізм інвестування коштів соціального страхування, організаційна система соціального страхування.

Нагадаємо, що в основі функціонування фінансового механізму знаходяться потреби суб'єктів фінансових відносин та кругообіг фінансових ресурсів. Зважаючи на такі міркування, вважаємо, що до завдань фінансового механізму належать:

1. Мобілізація та акумуляція фінансових ресурсів. У межах системи соціального страхування повинен функціонувати такий фінансовий механізм, який був би спроможний забезпечити максимально можливу мобілізацію потенційних фінансових ресурсів. Ці кошти становитимуть той фінансовий потенціал системи соціального страхування, яким необхідно вдало розпорядитись.

2. Алокація фінансових ресурсів та контроль за їх ефективним використанням. Цілком очевидно, що мобілізація фінансових ресурсів не є самоціллю. Відтак, система соціального страхування повинна забезпечити їх розміщення та раціональне використання.

3. Забезпечення оптимального розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів системи соціального страхування. Формування інвестиційної складової страхових коштів системи [56, с.32].

Зазначені нами завдання функціонування фінансового механізму системи соціального страхування перебувають у тісному взаємозв'язку, тому неможливо інвестувати ресурси, попередньо не залучивши їх. Водночас, можливості акумуляції та дієвості механізму алокації фінансових ресурсів здебільшого залежать від розв'язання фінансових протиріч, які виникають у процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів соціального страхування.

Кругообіг фінансових ресурсів в системі соціального страхування бере свій початок в системі фінансових регуляторів надходжень, які визначають

сукупні фінансові ресурси системи соціального страхування, призначені для подальшого їх розподілу на цілі соціального захисту населення.

Вважаємо, що формування фінансових ресурсів фондів соціального страхування не враховує реальний зміст ринкової економіки, зокрема, вартісні аспекти робочої сили та особливості встановлення паритетних джерел надходження коштів.

Фінансові ресурси системи соціального страхування – це ресурси трьох основних суб'єктів соціальних відносин – роботодавців, найманих працівників та держави.

Актуальною проблемою є удосконалення емпірично встановленої паритетності страхових внесків.

Пропорції між внесками окремих категорій платників є різними, але в останній час спостерігається тенденція до зростання питомої ваги відрахувань на соціальне страхування саме з роботодавців. В одних країнах (наприклад, в США, ФРН, Швейцарії, Японії) вони однакові для двох груп платників, в інших (по суті, у більшості країн світу) – вони різні. В Ісландії та Росії всю суму платять роботодавці.

В Україні в 2016 році розмір єдиного соціального внеску, що сплачували наймані працівники, складав 2,85-6,1% до нарахованої заробітної плати, а для роботодавців – 36,76% - 49,7% [29, с. 32].

Поряд з цим, у загальній сумі платежів частка працюючих становить 7% від внесків, роботодавців – 93% за диспаритету внесків 1:13 [45, с.56].

Як зазначалось в першому розділі роботи, з 1 січня 2016 року платниками ЄСВ в Україні виступають виключно роботодавці (ставка – 22%). Проте, за такого стану справ вже в першому півріччі 2016 року Пенсійний фонд України констатує суттєве недоотримання фінансових ресурсів до свого бюджету в розмірі близько 70 млрд грн.

Зазначимо, що у світі, немає єдиного правила чи обґрунтування стосовно так званої норми видатків, або задовільного рівня внесків, або

зборів на обов'язкове державне соціальне страхування. Це насамперед є питанням суспільно-політичного вибору, а не економічних обмежень.

Кожна країна визначає різні частки фінансової участі соціальних партнерів в системі соціального страхування, а отже і відповідальність за соціальний захист населення.

Розміри та пропорції розподілу страхового навантаження в Україні в порівнянні з іншими країнами вказують на те, що всупереч поширеній думці про «надвисокий» відсоток внесків на соціальне страхування Україна майже не відрізняється від розвинених країн світу за сумарним відсотком страхового навантаження.

Практика різних економік свідчить, що частка фінансової участі соціальних партнерів може бути різною (табл.3.1).

В цьому контексті підтримуємо ідею введення в Україні єдиного соціального внеску, тобто стягнення єдиного соціального обов'язкового платежу, який потім розподіляється за відповідними видами соціального страхування.

Така практика застосовується в багатьох країнах Європейського Союзу (Бельгії, Великобританії, Ірландії, Іспанії, Португалії, Польщі).

В Україні прийнято Закон від 08.07.2010 р. №2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який набрав чинності з 01.01.2011 року [42].

Питання віднесення єдиного соціального внеску до групи страхових платежів є одним із самих головних, як із фінансової точки, так і з позиції державного соціального регулювання. Збереження основних характеристик даного платежу як страхового внеску дозволить обґрунтовано підтримувати страхові принципи формування соціального захисту працездатного населення.

Таблиця 3.1.

**Порівняльна оцінка розподілу страхового навантаження в
системах соціального страхування країн ЄС та України**

Країна	Страхові внески, у % від заробітної плати			Верхня межа заробітної плати, вище за яку страхові внески не сплачуються
	Роботодавці	Наймані працівники	Разом	
Австрія	25,1	17,2	42,3	3,0 тис. євро на місяць
Німеччина	21,2	19,8	41,0	51,0 тис. євро на рік
Греція	28,2	15,4	43,6	відсутня
Італія	35,1	9,5	44,6	20,5 тис. євро на рік (для медичного страхування)
Нідерланди	29,4	25,6	55,0	37,7 тис. євро за рік (для страхування інвалідів)
Франція	38,9	12,5	51,4	25,6 тис. євро на рік
Україна (станом на 01.12.2015)	38,7 (в середньому)	3,6 (в середньому)	42,3	20 706 грн на місяць
Україна (станом на 01.01.2018)	22	-	22	48 000 грн на місяць

Джерело: Складено автором за даними: Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mlsp.gov.ua.

В зв'язку з цим, справедливо підкреслити, що сталість системи соціального страхування можливо забезпечити на основі ефективної і достойної оплати праці. Відповідно центр тяжіння удосконалення соціального страхування має зміститися до сфери соціально-трудових відносин. Необхідно принципово змінити нинішню тенденцію в оплаті праці, суттєво підвищити її величину в структурі ВВП і собівартості продукції.

У більшості розвинутих країн світу фінансові механізми соціального страхування використовують принцип автономності від державного бюджету.

А відтак, актуарні методи розрахунку мають стати ефективним фінансовим інструментом для підтримання збалансованості фінансового забезпечення системи соціального страхування у довгостроковій перспективі.

Розширення можливостей формування страхових ресурсів можна досягнути за рахунок ув'язки страхових внесків і виплат, що істотно підвищує мотивацію працюючих і роботодавців до виплати страхових внесків [34, с.89]. А це в свою чергу свідчить про тісний взаємозв'язок між фінансовими регуляторами надходжень та розподілу ресурсів системи соціального страхування.

Мобілізуючи кошти соціального страхування, держава зобов'язана нести відповідальність за їх збереження та примноження.

Вважаємо, що головний шлях для збереження і примноження страхових коштів – їх використання в якості інвестиційного ресурсу. Функціонування фінансового механізму соціального страхування слід розглядати у зв'язку «страхові ресурси – інвестиції». Саме за допомогою фінансового механізму має бути забезпечена ефективна трансформація страхових ресурсів в інвестиції.

На сьогодні ведення інвестиційної діяльності у сфері соціального страхування передбачено лише у пенсійному страхуванні. Вона ґрунтується на відповідній законодавчій базі: стосовно накопичувальної системи обов'язкового пенсійного страхування – Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058-IV від 9 липня 2003 року; стосовно системи недержавного пенсійного страхування – Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 9 липня 2003 року.

За іншими видами соціального страхування розширена інвестиційна діяльність не здійснюється. Спостерігаються лише окремі зародки ведення

такої діяльності. Так скажімо, фондам соціального страхування дозволено здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів, в тому числі резерву страхових коштів фонду на депозитних рахунках в банках. При цьому порядок такого розміщення визначається Кабінетом Міністрів України. Прибуток, одержаний від такого розміщення зараховується до доходної частини фондів.

З огляду на це, можна стверджувати, що законодавче регламентування інвестиційної діяльності, передбачене у сфері обов'язкового пенсійного страхування не знаходить свого аналогічного відображення в інших видах соціального страхування.

На наш погляд, механізм інвестиційної діяльності, який є важливою складовою фінансового механізму соціального страхування потребує активізації впровадження його інструментарію, направлено на підвищення ефективності алокації страхових ресурсів.

Додатково отримані кошти системою соціального страхування утворюють інвестиційний дохід системи, розмір якого в свою чергу має впливати на розміри страхових виплат системи.

На сьогодні, основним методом формування фондів соціального страхування виступають прямі фінансові розрахунки, базовані на покритті збитку. Даний метод передбачає покриття поточних видатків поточними доходами:

$$\sum \text{страхових внесків} = \sum \text{страхових виплат} \quad (3.1)$$

Отримання інвестиційного доходу системою соціального страхування дозволить застосовувати метод накопичення при визначенні розмірів страхових виплат із системи соціального страхування.

$$\text{Страхова виплата} = \sum \text{внесків} + \text{Інвестиційний дохід} \quad (3.2)$$

Виплати в цьому випадку будуть дорівнювати сплаченим страховим внескам, збільшеним на суму інвестиційного доходу, або, навпаки, страхові внески будуть залежати від розміру запланованих витрат з врахуванням дисконтування.

В ході практичної роботи органів соціального страхування доречним є розробка пакету документів щодо відображення напрямів формування та використання інвестиційних коштів. Чітка і зрозуміла система обліку, контролю та звітності у сфері формування додаткових коштів системи соціального страхування зміцнить довіру населення до системи соціального страхування зокрема, і до держави в цілому, як головного агента визначення політики у цій області.

Довгострокова програма реформування соціального страхування, на наш погляд, повинна включати наступні положення:

- розвиток страхового механізму, що забезпечує пропорційність розмірів індивідуальної участі у фінансуванні соціального захисту і компенсації соціального збитку, що отримується;
- збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом;
- поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду;
- забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи;
- створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

Успішна реалізація зазначених заходів дозволить сформувати потужну, ефективно діючу систему державного соціального страхування, яка ґрунтується на застосуванні прогресивного європейського досвіду, науково-обґрунтованих принципах та правилах розвитку даної системи.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації єдиного соціального внеску як джерела фінансового забезпечення соціального страхування в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

По-перше, в умовах ринкової економіки система державного соціального страхування є однією із важливих складових соціального захисту населення. Основними джерелом формування фінансових ресурсів соціального страхування виступає єдиний соціальний внесок.

По-друге, система державного соціального страхування, що функціонує в Україні ґрунтується на відповідному законодавчо-нормативному забезпеченні, має відповідну мету, функції, принципи роботи. Фінансова діяльність фондів державного соціального страхування направлена на забезпечення законодавчо встановленого рівня соціальних страхових виплат.

По-третє, реформуючи вітчизняну систему державного соціального страхування варто звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід в частині особливостей використання механізму суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

По-четверте, результати проведеного аналізу системи державного соціального страхування засвідчили, що надходження від сплати страхових внесків (а з 2011 року від сплати ЄСВ) складають майже 80% доходів системи державного соціального страхування. При цьому найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України, майже 90% від усіх надходжень по сплаті ЄСВ, найменша частка страхових внесків (в

середньому близько 3%) надходить в доходну частину Фонду соціального страхування на випадок безробіття.

В цілому ж можна стверджувати, що до 2015 року запровадження ЄСВ суттєво не вплинуло на формування доходів фондів соціального страхування. Позитивним фактором запровадження єдиного внеску стало лише спрощення процедури по формуванню та поданню фінансової звітності для роботодавців – платників ЄСВ. Проте вже у 2016 році власні фінансові ресурси системи соціального страхування, що формуються за рахунок сплати ЄСВ суттєво зменшилися за рахунок зниження ставки ЄСВ до 22%.

По-п'яте, встановлено, що фінансово самою потужною державною установою соціального страхування є Пенсійний фонд України. За досліджуваний період рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім у зв'язку з: не розвиненістю політики формування додаткових доходів Пенсійного фонду, зокрема методів капіталізації страхових резервів; посиленням фінансової залежності Пенсійного фонду від коштів Державного бюджету.

По-шосте, довгострокова програма розвитку державного соціального страхування має включати наступні положення: збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом; поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду; забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи; створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л. Б. Проблеми впровадження єдиного соціального внеску в Україні // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2013. – № 2 (18). – С. 10–17.
2. Безверхий К., Юрченко О. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: особливості відображення нарахувань у звітності. Бухгалтерський облік і аудит. 2016. № 10. С. 33–40. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/20554> (дата звернення: 15.03.2019).
3. Бондаренко О.М., Зубченко А.П. Єдиний соціальний внесок в контексті нарахувань та утримань із заробітної плати [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Zubchen.
4. Бровенко М. О. Проблеми та перспективи розвитку системи соціального страхування в Україні // Фінанси, 2010. – – С.50-56.
5. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування: Навчальний посібник.- К.: Кондор, 2017. — 352с.
6. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2017. – 67 с.
7. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2017 році. [Електронний ресурс].- Режим доступу :<http://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2017-rik>.
8. Іванческул О. Сучасний стан та перспективи розвитку соціального страхування в Україні. [Електронний ресурс] / О. І. Іванческул, О.В. Хацевич // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2017/Economics/78370.doc.htm.
9. Ільїн В.Н. Статистичний аналіз і прогнозування доходів пенсійного фонду на регіональному рівні . Автореферат дисертації на

здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук . – М.: МЕСІ, 2010. – 23 с.

10. Калінеску Т. В. Соціальне страхування: навчальний посібник / Т. В. Калінеску, Ю. А. Ромновська, О. М. Антіпов. – Луганськ: від СНУ ім. В. Даля, 2013. – 516 с.

11. Карамішев Д. Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. Карамішев, Л. Карамішева // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – №1(5). – С. 128–132.

12. Кириленко О., Петрушка О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні // Журнал європейської економіки. – Том 12 (№ 1). Березень 2013. – С. 79 – 95.

13. Кириленко О., Тулай О. Соціальне страхування як інститут сталого людського розвитку / О. Кириленко, О. Тулай // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11. – Т.2. – С. 10 – 17.

14. Коваль О. П. Щодо оптимізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Аналітична записка. [Електронний ресурс] / О. П. Коваль. – 2014. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1171>.

15. Козачук Н.Ф., Поліщук І.П. Єдиний соціальний внесок: переваги та недоліки його впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2016/Economics/7_97662.doc.htm.

16. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування / Г. Г. Козоріз / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 176 – 185.

17. Колосок А.М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (81). – С. 129–135.

18. Конопліна Ю. С. Система соціального страхування в контексті сучасних економічних і демографічних тенденцій: монографія / Ю. С. Конопліна. – Суми: Університетська книга, 2011. – 100 с.
19. Конопліна Ю. Суспільно-економічні фактори функціонування системи соціального страхування / Ю. Конопліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – № 37. – С. 91 – 102.
20. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР.
21. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
22. Кречотень І. М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / І. М. Кречотень // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2015. – № 4(1). – С. 80 – 84.
23. Лістрова С. Нарахування єдиного соціального внеску на новий лад / С. Лістрова // Головбух : Праця та Зарплата. – 2016. – № 6. – С. 7–15.
24. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.
25. Макаренко А.П. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні. / А.П. Макаренко, А.В. Нікулін // Економіка та держава. – 2017. – № 1. – С. 15-18.
26. Максимчук Є.О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску//Наукові праці НДФІ. – 2014. - №14(45). – С. 102-110.
27. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки: монографія / О. В. Москаленко. – Харків : Юрайт, 2012. – 400 с.
28. Надточій Б. Соціальне страхування в контексті історії. [Електронний ресурс] / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2013. – № 2 – 3. –

Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/pensref/publs/SocialProtection/2-2003-1.html>.

29. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2016. – 178 с.

30. Онищенко В. ЄСВ 2019: реформування. Головбух. 2018. № 33. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7404-reformuvannya-sv-2018> (дата звернення: 20.03.2019).

31. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.

32. Оцінка ефективності використання коштів Фонду соціального страхування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/>.

33. Петрученко Л.Ю. Державне соціальне страхування населення України на випадок безробіття: Автореф. дис...канд.екон.наук. – Київ, 2010. – 20с.

34. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: Навч. посібник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 160 с.

35. Пономаренко Є. Б. Сучасні тенденції адаптації закордонного досвіду соціального страхування в Україні / Є. Б. Пономаренко // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (13). – Серія: Економічні науки. – С. 309 – 315.

36. Порядок обліку платників внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений наказом МФУ № 1162 від 24 лист. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

37. Порядок формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», затверджений наказом МФУ № 435 від 14 квіт. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

38. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III. [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

39. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

40. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.04.1999 р. №1105. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

41. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03 2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

42. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

43. Романченко Ю.О. Єдиний соціальний внесок з доходів фізичних осіб – підприємців: особливості нарахування та порядок сплати. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 193. - С. 290–298.

44. Руженський М. М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві: монографія / М. М. Руженський. – К.: Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості, 2015. – 383 с.

45. Савченко Н. Г. Соціальне страхування: [навч. посіб.] / Н. Г. Савченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 172 с.

46. Савченко Н. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – С. 110–118.

47. Серватинська І. М. Адміністрування та справляння єдиного соціального внеску: зарубіжні та вітчизняні реалії. / І. М. Серватинська // Глобальні та національні проблеми економіки»: електронне наукове фахове видання. – [Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського]. – 2015. – Вип. 6. – С. 799 – 805.

48. Серватинська І. М. Методика оцінювання використання фінансових ресурсів у державних фондах соціального страхування / І. М. Серватинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 18. – С. 132 – 135.

49. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід / І. М. Серватинська // «Світ фінансів». – 2014 р. – Вип. 3. – С. 163 – 172.

50. Сидоренко Р.В. Особливості нарахування та сплати єдиного соціального внеску у фізичних осіб – підприємців // Р.В. Сидоренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. – Випуск 24. – С. 141-143.

51. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні // Світ фінансів. – 2012. - №2. – С. 33-43.

52. Сідельникова Л. П. Асиметрії формування ресурсів Пенсійного фонду України / Л. П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – Вип. 18., Ч.2 – С. 162-165.

53. Статистичні дані свідчать про суттєве збільшення надходжень від сплати ЄСВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtkt.ua/labor/social-protection/43053>.

54. Тищенко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні : теоретично-правові проблеми / О. В. Тищенко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право». – 2014. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 198 – 200.

55. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2010. – 848 с.

56. Яким буде ЄСВ у 2017 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://businessua.com/podatki/29986yakim-bude-esv-u-2017-roci.html>.

